

СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА І ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

Сучасні світові трансформаційні процеси характеризуються не тільки перерозподілом влади, власності, доходів, але й формуванням центрів суспільного прогресу. Спостерігається поступовий перехід від конкуренції на світових ринках до конкуренції умов, які створюються державами для життя людей, а відтак – розвитку суспільства. Критерієм прогресу суспільства, як відомо, є високий рівень соціального й економічного добробуту його членів. На жаль, трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, вступають у суперечність із загальними тенденціями зростання світового добробуту та подолання бідності. Безумовно, ринкова система, у напрямі до якої рухається Україна, не допускає зрівнялівки, а зумовлює доволі високий ступінь нерівності, передусім, доходів, а відтак і прав, привілеїв, влади й впливу серед членів суспільства. Відомо, що для суспільства не є ефективними як абсолютна рівність (у цьому випадку знижується економічна активність членів суспільства), так і високий ступінь нерівності (посилюються соціальні конфлікти). Уявлення про основні соціальні відмінності та систему нерівностей у сучасному суспільстві, які визначають формування інтегрованої спільноти і забезпечують поступальний рух уперед, дає соціальна стратифікація.

Основи сучасного підходу до вивчення соціальної стратифікації закладено німецьким соціологом М. Вебером, суттєвий вклад у розвиток теорії соціальної стратифікації свого часу внесли П. Сорокін, Є. Гідденс та ін. [1, с. 214–257]. Сучасна посткласична економічна теорія (посткейнсіанська, неорікардіанська, неомарксистська) вивчає закономірності соціально-економічних процесів саме з позицій соціальної нерівності (класового характеру) суспільства. Такий підхід, як відомо, започатковано ще класиками політичної економії (А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом). Відомо й те, що на відміну від посткласичної, неокласична економічна теорія ігнорує соціальну

нерівність суспільства й розбіжність інтересів різних прошарків населення. Помітне посилення уваги сучасних українських науковців до окремих проблем соціальної стратифікації [2–4] обумовлене усвідомленням необхідності формування суспільства без надмірного рівня майнового розшарування, як гаранта поступального руху вперед на шляху трансформацій і стабільного демократичного розвитку у майбутньому. Разом із тим, проблеми соціальної стратифікації трансформаційних суспільств потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Метою нашого дослідження є визначення специфіки формування й розвитку соціальної структури трансформаційного суспільства, вивчення її впливу на економічні процеси.

Визначимося з дефініцією "соціальна стратифікація". Соціальна стратифікація – це диференціація населення в ієрархічному порядку. Вона формує певні соціальні групи людей, прошарки, класи – страти. Соціальна структура суспільства, соціальна стратифікація характеризується кількісними і якісними параметрами. Кількісні визначають висоту й профіль "соціальної споруди" (відстань від її підніжжя до вершини – кількість різнорідних соціальних страт; крутизну або пологість схилів соціальної піраміди – розміри тієї чи іншої страти). Якісні параметри відзеркалюють внутрішню структуру й організацію соціального конуса, його цілісність. Стратифікація має певні форми. Можна виділити, принаймні, три основні: економічну, що визначається, в основному, подушним доходом і багатством; політичну, обумовлену параметрами політичної організації, а також біологічною (раса, стать, вік), психологічною (інтелектуальною, вольвою, емоційною) і соціальною (економічною, культурною, політичною) однорідністю або різнорідністю її членів; професійну, яка визначається класами професій (виконанням функцій організації, контролю, управління, виховання, освіти, виробництва тощо), професійними сферами (розумовою або фізичною працею). Всі форми стратифікації тісно переплітаються: люди, які належать до вищого прошарку в якомусь одному розумінні, зазвичай належать до того ж прошарку і за іншими параметрами і навпаки. Таким чином, соціальна стратифікація зумовлена, з одного боку, розподілом праці і диференціацією суспільних страт, а з іншого є результатом дії пануючої у суспільстві системи цінностей і культурних стандартів, що визначають значимість тієї чи іншої діяльності й

узаконюють соціальну нерівність. Отже, основа і сутність стратифікації полягають у нерівномірному розподілі прав і привілеїв, відповідальності і зобов'язань, влади й впливу серед членів суспільства. Зрозуміло, що кожна соціальна страта має визначені потреби, інтереси, цінності. Домінування певної соціальної групи суттєво вплине на загальносуспільну систему потреб, інтересів та цінностей.

Формування й динаміка соціальної стратифікації трансформаційного суспільства відрізняються від "сталих" суспільств. Його специфіку визначають кілька моментів. По-перше, соціальна структура трансформаційного суспільства складається в умовах відсутності сталого базису й можливості формування на цій основі стабільних соціальних структур (страт). По-друге, трансформаційна соціальна структура сама набуває несталого характеру, постійно змінює свої принципи формування, якісні і кількісні межі й параметри. По-третє, специфіка соціальної стратифікації у трансформаційній економіці здебільшого визначається тим, який саме тип трансформації здійснюється у даній соціально-економічній системі. Саме тому слід докладніше зупинитися на специфіці детермінації соціальної структури різними трансформаційними процесами, які переживає сьогодні не тільки вітчизняна економіка, але (більшою або меншою мірою – залежно від того, про який перехід ідеться) й усе світове співтовариство.

Характерною ознакою трансформації соціально-економічної системи взагалі є, як відомо, якісне перетворення її основи – з однієї (старої) на іншу (нову); змістом трансформації слід вважати перетворення системи соціально-економічних відносин. Особливістю сучасного етапу розвитку світової ринкової, капіталістичної соціально-економічної системи, у рамках якої розвиваються численні національні системи, є трансформаційні процеси, що відбуваються під впливом т. зв. надекономічних факторів (культурних, освітніх) внаслідок прогресу постіндустріальних технологій, соціалізації, гуманізації й екологізації суспільного життя. В Україні відбувається й інша трансформація – трансформується суспільство, яке сформувалося у соціалістичні часи, засноване на неринковій системі діяльності у дещо інше, нове. Напрямок трансформації українського суспільства сьогодні вже визначено і в якості мети обрано соціально орієнтовану ринкову економіку.

Трансформаційні процеси двох зазначених вище типів певною мірою визначають розвиток і динаміку соціальної стратифікації сучасного українського суспільства. Так, соціалізація й екологізація послаблюють жорстке закріплення за людиною визначених економічних ролей, забезпечують можливість доволі вільної "міграції" з однієї страти до іншої. Крім того, соціалізація капіталістичної економіки здатна суттєво змінити традиційну класову структуру капіталістичного суспільства. Прогрес постіндустріальних технологій зумовлює зростання ролі й значення творчої діяльності, формування "людського капіталу". Спостерігається утворення нового суспільного прошарку, для якого відчуження його робочої сили втрачає своє значення – групи осіб соціально-творчої діяльності. Представляється, що "людський капітал", а точніше його суб'єкти формують нову страту – перехідну, яка розміщена між класом капіталістів і класом пролетаріату, але відрізняється від класу дрібних власників. Такі тенденції динаміки стратифікації суспільства здебільшого притаманні розвиненим країнам, але в якості глобальних і стратегічних мають значення і для України.

Більшою мірою на соціальну стратифікацію українського суспільства впливає трансформація у напрямі до ринкової економіки. Загалом у процесі ринкових перетворень структура українського суспільства змінилася, насамперед, за рівнем доходів: переважна більшість населення в Україні збідніла, середньодохідний прошарок населення став розмитим, а високодохідний залишається порівняно незначним. У сучасних умовах при значній диференціації за рівнем грошових доходів за високої частки низькодохідних груп населення бідність стала помітним і постійним явищем українського суспільства. Така стратифікація суспільства, у свою чергу, зумовлює скорочення споживання і будь-яких інвестицій (заощаджень), що здатні забезпечити майбутнє споживання і добробут; руйнування дійових механізмів стимулювання інвестицій в освіту, житло, а на національному рівні – у науку, прогресивні технології, захист довкілля, що перешкоджає формуванню "людського капіталу"; відсутність будь-яких механізмів стимулювання споживання товарів національного виробництва, що унеможливує розширене і навіть просте відтворення; втрату стимулів для збільшення акціонерного капіталу, забезпечення прозорості інформації щодо його власників, товарних та фінансових потоків, що активізує

розвиток тіньової економіки; відсутність належного захисту приватної власності.

Таким чином, трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, вступають у суперечність із загальними світовими трансформаційними тенденціями соціальної стратифікації у напрямі зростання суспільного добробуту та подолання бідності. І якщо Україна справді бажає стати повноправним членом світового співтовариства, вона має відповідним чином реформувати і свою соціальну структуру.

Література

1. Щёкин Г. В. Социальная теория и кадровая политика: Моногр. – К.: МАУП, 2000. – 576 с.
2. Геєць В. Фактори і умови формування середнього класу як стабілізуючого ядра суспільного розвитку в Україні // Україна: аспекти праці. – 2002. – №8. – С.6–10.
3. Гошовська В. Стабілізуюча роль середнього класу в Україні // Україна: аспекти праці. – 2002. – №8. – С.15–19.
4. Лібанова Е. Соціально-економічна політика держави та її вплив на зміну соціальної структури суспільства // Україна: аспекти праці. – 2001. – №1. – С.19–28.